

Könyvtárpolitika: 1919—1979

Az Országos Széchényi Könyvtár, valamint a Magyar Könyvtárosok Egyesületének könyv- és könyvtártörténeti bizottsága május 17-én az OSZK dísztermében tanácsköztársasági emlékülést rendezett, amelyen három előadás hangzott el: Haraszthy Gyula ny. főosztályvezető „Az Országos Széchényi Könyvtár 1918-ban”, Havasi Zoltán főigazgató-helyettes pedig „1919 és a Széchényi Országos Könyvtár” címmel tartott igen értékes és érdekes intézménytörténeti előadást, majd Zircz Péter főigazgató-helyettes „Könyvtárpolitika 1919-ben és 1979-ben” címmel mondott megemlékezést. Ebből készült lapunk számára az itt következő, a pusztán ünnepi méltatásnál lényegesen többre vállalkozó, nagyon is időszerű számvetés.

Mindenképpen több egyszerű szembesítésnél 1919 és 1979 könyvtárpolitikájának egybevetése, sokkal inkább mérleg, hiszen arról kell számot adnunk: miképpen sáfárkodtunk azzal a páratlanul gazdag szellemi kincssel, amely a Tanácsköztársaság idejéről ránk hagyományozódott. Nyilvánvaló, hogy a Tanácsköztársaság könyvtárügyi irányítása — amely, mint ismeretes, annak idején egy kész és minden szempontból korszerű akcióprogrammal indult — ezt az indítást csak megfelelő szellemi előkészítés birtokában kezdeményezhette. A voltaképpen előkészítő, a nagy előfutár neve köztudomású: Szabó Ervin tevékenysége annál is inkább közismert, hiszen mai szocialista könyvtárügyünk szellemi megalapozójának is tekintjük. A Tanácsköztársaság könyvtárügyi programjának kialakulását a Szabó Ervin fellépésével kezdődő folyamat eredményének kell tartanunk, ám könyvtárügyünk 1979. évi állapota sem vizsgálható a felszabadulással kezdődő, eredményekben gazdag, de néha tévedésektől sem mentes folyamat figyelembevétel nélkül. Voltaképpen szocialista könyvtárügyünk megteremtésének két nagy vállalkozásáról van szó, a két vállalkozás azonban mégiscsak elüt egymástól, de nemcsak időpontjuk tekintetében. Különböznek egymástól abban is, hogy míg a Tanácsköztársaság könyvtárügyének építéséhez részletesen kidolgozott stratégia állott rendelkezésre, amelyet a változó hadihelyzet ellenére a 133 nap során következetesen igyekeztek megvalósítani, addig mai szocialista könyvtárügyünknek az eddig eltelt több mint 30 év során átfogó, hosszú távú cselekvési programja jószerivel először az 1970. évi, 3. országos könyvtárügyi konferencia tanácskozásának eredményeként alakult ki. Nem mintha korábban a jó szándék hiányzott volna ehhez könyvtárügyünk irányításából, sőt a szakértelem sem volt elvitatható, hanem akkoriban társadalmpolitikánk, gazdaságpolitikánk változásai ítélték eleve reménytelen vállalkozássá hosszabb távú programok lényegi módosítások nélküli végrehajtását. A Tanácsköztársaság 133 napja ilyen következtetések levonására aligha adhat alapot, arra azonban alkalmat nyújt, hogy az elmélet gyakorlati megvalósításának bizonyos tapasztalataira következtessünk. A legfőbb tanulság: a Szabó Ervin-i tanítások megvalósítása, több vonatkozásban továbbfejlesztése. Egy ponton azonban a Tanácsköztársaság könyvtárügye is letért a Szabó Ervin által kijelölt útról. A „public library” értelmezésében, amellyel kapcsolatban — fontos úgyról lévén szó — kisebb kitérőre kényszerülök.

Sallai István, könyvtárügyünk közelmúltban elhunyt nagy öregje még halála után is fontos szolgálatot tett a magyar könyvtáraknak: a *(Valóságban)* megjelent posztumusz tanulmányában felelevenítette adósságainkat Szabó Ervin iránt. Ugyanebben az

írásában idézte Szabó Ervin szavait: „az egyének joga van ahhoz, hogy a világot mozgató eszméket mozgásukban lássa, ne csupán a leszűrt, megrágott és propaganda céljából megformázott végső eredményeket kapja meg. S a széles körű információktól való megfosztás legközönségesebb formája, ha ez politikai szándék eredménye”. Idáig az idézett szövegrészlet, amelyből a levont végkövetkeztetés az, hogy Szabó Ervin mindenfajta politikai irányzatot érvényesítő, politikailag-ideológiailag voltaképpen semleges magyar „public library” mellett tört lándzsát. Sallai István cikkében mindehhez hozzátette, hogy Szabó Ervin emlékéhez lenne méltatlan feltételeznünk: kijelentései csupán taktikai fogásul szolgáltak volna ahhoz, hogy ennek ürügyén marxista műveket is bevihessen könyvtárába.

Sallai István emlékéhez és az ügyhöz egyaránt méltatlan lenne cikkének e megállapításával vitába szállnom. Egyébként is alighanem a rövidebbet húznám: Szabó Ervin valóban vélekedhetett így, hiszen például többször kijelentette: könyvtárát nem kívánja semmiféle pártpolitikai megfontolás szolgálatába állítani. Kijelentette, hogy nincs „az egész országban egyetlen közkönyvtár, amely a maga területén az összes jelentékenyebb véleményeket, irányzatokat, iskolákat, pártokat részrehajlatlanabban és több, valamennyi irányt egyformán kiterjedő gonddal juttatná szóhoz, mint a Fővárosi Könyvtár”.

Mindezzel szemben ugyanakkor sok mindent fel lehet hozni, nem utolsósorban polgári könyvtáros ellenfelének, *Gulyás Pálnak* a replikáját, amely szerint: „Valamely könyvtár irányzatossága nem abból áll, hogy kizárólag egyetlen párt írásait gyűjti, mert... nem nevezhető okosnak, aki mellőzi azt, ami az ellentáborban történik.” Érvelni lehetne azzal a szereppel, amelyet a Szabó Ervin vezette Fővárosi Könyvtár az 1919-et előkészítő forradalmi mozgalom műhelyeként játszott, Szabó Ervin saját életművével, amelyben a politikai, tudományos és a szakmai (könyvtárosi) tevékenység elválaszthatatlanul összeforrott. Ugyancsak ellentmondani látszik az előbbieknél Szabó Ervin közvetlen tanítványának, *Kőhalmi Bélának*, valamint *Madzsar Józsefnek* néhány megállapítása is. Végső soron azonban — bármilyen megfontolásból tette is Szabó Ervin kijelentéseit a public library ideológiai semlegességéről — nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy amit mondott, azt ellenzéki pozícióból, az akkor fennálló társadalmi rend tagadásának helyzetében mondta. Ezt azért érdemes és kell hangsúlyoznunk, mert a megvalósulófélben levő szocializmus feltételei között Szabó Ervin tanítványai és követői átvették ugyan a public library eszméjét, de annak ideológiai semlegessége nélkül. *Dienes László* éppúgy, mint *Kőhalmi Béla* vagy akár *Madzsar József* az ideológiailag elkötelezett könyvtár mellett foglalt állást, ha nem is az elméletben (mert erre a 133 nap alatt kevés idejük maradt), sokkal inkább a gyakorlatban. Állományi tekintetben az ideológiai elkötelezettséget a *jó könyv* kategóriájában — vagyis értékkategóriában — jelölték meg. Ilyen szellemben választották ki a létesítendő könyvtárak könyvvállományát, és ilyen szellemben nevelték a könyvtáros-utánpótlást a Tanácsköztársaság könyvtárosképző tanfolyamán. A felszabadulás utáni könyvtárügyünk kezdetben szűkebb úton haladt, a jó olvasnivaló beszerzési kötelezettségének könyvtáraink irodalom- és kiadáspolitikánk torzulásai miatt esztendőig leginkább a klasszikusok vonatkozásában tehettek eleget. A hatvanas években indult el az a máig tartó szerencsés folyamat, amely a public library egyik klasszikus követelményének a megvalósítását: a modern hazai irodalom mellett a mai világirodalom széles körű közvetítését is lehetővé teszi. Ez azonban napjainkban sem a Szabó Ervinnek tulajdonított ideológiai „közömbösséghez” való visszatérést jelenti, hanem a Tanácsköztársaság könyvtárügye által bevezetett *jó könyv* fogalmához közelít. Azt jelenti, hogy szocialista társadalmunkban az állami és a társadalmi szervezettek által fenntartott könyvtárak elsősorban olyan könyveket és egyéb dokumentumokat igyekeznek olvasóik rendelkezésére bocsátani, amelyeknek művészi vagy tudományos értékük van. A public library szocialista változatának — amely nálunk éppúgy, mint a Szovjetunióban és más európai szocialista országokban manapság kezd felőni — ez az ismérve teszi egyebek között lehetővé, hogy könyvtáraink a párt- és állami határozatokban előírt ideológiai-nevelési funkcióknak eleget tehesenek.

Áttérve most már a kétféle — a tanácsköztársasági és a mai — könyvtárügy összehasonlítására, előljáróban azt kell megállapítanunk, hogy a három évtizedes munka árán kiépített, sok szempontból fejlett mai könyvtárügyi valóságunkkal természetesen

Mint mondtam, Szabó Ervinről írván Sallai István felemlítette mindazokna tartozásoknak a jó részét, amellyel a Tanácsköztársaság könyvtárügye er kének is adósa vagyunk. Megemlékezett könyvtárügyünk egyik legsajgóbb pontjára fővárosi könyvtárügyünkről, aminek sürgős fejlesztésére nemcsak a Szabó Ervin-i, nem a tanácsköztársasági hagyományok is köteleznek bennünket. Minthogy e tekintetben a Tanácsköztársaság könyvtárügyi koncepciója Szabó Ervin terveinek megfelelő alakult ki, nem kívánok szólni róla, éppúgy mint az iskolai és az egyetemi könyv rak problematikájáról sem. Előremutató jellege miatt viszont érdemes behatóbb foglalkoznunk a tanácsköztársasági programban előirányzott könyvtárügyi rendszer struktúrájával. Érdekeségként említem meg, hogy Dienesék a lakosság szükséglet kiindulva állami feladattá nyilvánították a lakosság könyvtári ellátását, és fő a elvként jelölték meg, hogy „mindenki az ország területén könnyen és gyorsan hozzá juthasson a könyvtárak útján ahhoz a könyvhöz, amelyre szüksége van”. Ezt az a követelményt könyvtárügyi jogszabályalkotásunknak csak a legújabb, az 1976. *könyvtári tvr.*-ben sikerült rögzítenie. A Tanácsköztársaság könyvtárügyi program szerint a könyvszükségletet a közművelődési könyvtárak, illetőleg — a tudomány kutatás vonatkozásában — a szakkönyvtárak voltak hivatva kielégíteni. Olyan *könyvtárrendszert* kell tehát kiépíteni — hangsúlyozta a Dienes László és Kóshalmi által kidolgozott program —, amely e kétféle szükségletnek eleget tesz. Könyv ügyünk felszabadulás utáni fejlődésében azonban a könyvtári rendszerrel — a könyvtárak mindegyikét átfogó szervezettel — szemben fokozatosan az úgynevezett hálózati elv került előtérbe. „A könyvtárak hálózatokba történő szervezésének egyik alapkövetelménye a szocialista könyvtárpolitikának” — tanította még 1960. közép fokú könyvtárosképzésünk könyvtárüggyel foglalkozó füzete.

Szakirodalmunk a hálózati elvet a lenini útmutatásokból vezette le, arra hivatko hogy a hálózatok létrehozását maga *Lenin* sürgette írásaiban. *Lenin* azonban az a „szety” (hálózat) szót egyszóamban, a „rendszer” szó értelmében használta, s f a hetőleg azért nem a „szisztéma” kifejezést alkalmazta, mert ez csak később, a r szerelmélet elterjedésével vált világszerte divattá. Felszabadulás utáni könyv ügyünk — az ötvenes években erősen centralizált államigazgatási szerkezetnek r felelően — a könyvtárak irányítását az államigazgatási területek szerint tagolt h zatok formájában kívánta létrehozni, háttérbe szorítva — mint ezt legjellegzetesebb az 1956. évi könyvtári tvr. tükrözi — a könyvtárügy országos szervezését, a könyv rendszert. Mint ismeretes, a könyvtárak egységes, az ország valamennyi közkönyvt egyesítő rendszerét az 1976-ban kiadott könyvtári tvr. állította helyre.

Ugyancsak a tanácsköztársasági és a lenini könyvtárügyi normák egybeesés helyreállításának szükségességéről beszélhetünk a *centralizációval* kapcsolatban. A kis könyvtári állományok központosítása révén nagyüzemszerűen működtet könyvtári szervezetek létrehozását *Lenin* is elengedhetetlennek tartotta, éppúgy, r tőle függetlenül, a Tanácsköztársaság könyvtárügyének tervezői, irányítói. Könyv rosok lévén, az utóbbiak természetesen részletesebben fejtették ki álláspontj a *Tanácsköztársaság Könyvtárügye*, a könyvtárügyi megbízottak hivatalos lapja 1956. évi 4. számában közölt cikk első mondata szerint „A kisüzem a könyvtárak világ is épp olyan ésszerűtlen, mint volt már a nagykapitalisztikus világban.” A cikk rint a kiskönyvtárak létesítése célszerűtlen, „mert nemcsak a proletárállam vagy nak és energiáinak kíméléséről van itt szó, hanem az olvasók munkaidejének k léséről is, mert amit ők tíz kis szakkönyvtárban nem találnak, azt megtalálha egyetlen nagy közkönyvtárban”. A megoldás: „Kisebb városokban vagy községe a könyvtárak egyesítésére kell törekedni, nagyobb helyeken a város különböző p jain ezután könyvkölcsönző állomásokat lehet létesíteni. Ha az egyesítés ellen küzdhetetlen akadályok (pl. megfelelő helyiségek hiánya) mutatkoznak, akkor a más úton és módon kell megközelíteni, mégpedig együttműködés megteremtésé A cikk sajnos névtelenül maradt szerzője szerint az együttműködés lehetőségei: ponti könyvkatalógus létrehozása az együttműködő könyvtárak valamelyikébe könyvtárak egymás közötti gyorsított kölcsönzésének a megszervezése azzal, hog olvasó a lakhelyéhez legközelebb eső könyvtárban használhassa a többi könyvtár mányát. „Ezen a módon — hangzik az idézett cikkben — a helység összes kön a dolgozók összessége számára könnyen hozzáférhetővé vannak téve anélkül, hog

Mint mondtam, Szabó Ervinről írván Sallai István felemlítette mindazoknak a tartozásoknak a jó részét, amellyel a Tanácsköztársaság könyvtárügye emlékének is adósaiv vagyunk. Megemlékezett könyvtárügyünk egyik legsajgóbb pontjáról, fővárosi könyvtárügyünkről, aminek sürgős fejlesztésére nemcsak a Szabó Ervin-i, hanem a tanácsköztársasági hagyományok is köteleznek bennünket. Minthogy e tekintetben a Tanácsköztársaság könyvtárügyi koncepciója Szabó Ervin terveinek megfelelően alakult ki, nem kívánok szólni róla, éppúgy mint az iskolai és az egyetemi könyvtárak problematikájáról sem. Előremutató jellege miatt viszont érdemes behatóbban foglalkoznunk a tanácsköztársasági programban előirányzott könyvtárügyi rendszer struktúrájával. Érdekességként említem meg, hogy Dienesék a lakosság szükségleteiből kiindulva állami feladattá nyilvánították a lakosság könyvtári ellátását, és fő alapelvként jelölték meg, hogy „mindenki az ország területén könnyen és gyorsan hozzájuthasson a könyvtárak útján ahhoz a könyvhöz, amelyre szüksége van”. Ezt az alapkövetelményt könyvtárügyi jogszabályalkotásunknak csak a legújabb, az 1976. évi *könyvtári tvr.*-ben sikerült rögzítenie. A Tanácsköztársaság könyvtárügyi programja szerint a könyvszükségletet a közművelődési könyvtárak, illetőleg — a tudományos kutatás vonatkozásában — a szakkönyvtárak voltak hivatva kielégíteni. Olyan *könyvtárrendszert* kell tehát kiépíteni — hangsúlyozta a Dienes László és Kőhalmi Béla által kidolgozott program —, amely e kétféle szükségletnek eleget tesz. Könyvtárügyünk felszabadulás utáni fejlődésében azonban a könyvtári rendszerrel — a közkönyvtárak mindegyikét átfogó szervezettel — szemben fokozatosan az úgynevezett hálózati elv került előtérbe. „A könyvtárak hálózatokba történő szervezésének elve egyik alapkövetelménye a szocialista könyvtárpolitikának” — tanította még 1960-ban középfokú könyvtárosképzésünk könyvtárüggyel foglalkozó füzete.

Szakirodalmunk a hálózati elvet a lenini útmutatásokból vezette le, arra hivatkozva, hogy a hálózatok létrehozását maga *Lenin* sürgette írásaiban. Lenin azonban az orosz „szety” (hálózat) szót egyszóamban, a „rendszer” szó értelmében használta, s feltehetőleg azért nem a „szisztyema” kifejezést alkalmazta, mert ez csak később, a rendszerelmélet elterjedésével vált világszerte divattá. Felszabadulás utáni könyvtárügyünk — az ötvenes években erősen centralizált államigazgatási szerkezetnek megfelelően — a könyvtárak irányítását az államigazgatási területek szerint tagolt hálózatok formájában kívánta létrehozni, háttérbe szorítva — mint ezt legjellegzetesebben az 1956. évi könyvtári tvr. tükrözi — a könyvtárügy országos szervezését, a könyvtári rendszert. Mint ismeretes, a könyvtárak egységes, az ország valamennyi közkönyvtárát egyesítő rendszerét az 1976-ban kiadott könyvtári tvr. állította helyre.

Ugyancsak a tanácsköztársasági és a lenini könyvtárügyi normák egybeeséséről, helyreállításának szükségességéről beszélhetünk a *centralizációval* kapcsolatban. A kis könyvtári állományok központosítása révén nagyüzemszerűen működtethető könyvtári szervezetek létrehozását Lenin is elengedhetetlennek tartotta, éppúgy, mint, tőle függetlenül, a Tanácsköztársaság könyvtárügyének tervezői, irányítói. Könyvtárosok lévén, az utóbbiak természetesen részletesebben fejtették ki álláspontjukat. A *Tanácsköztársaság Könyvtárügye*, a könyvtárügyi megbízottak hivatalos lapja 1919. évi 4. számában közölt cikk első mondata szerint „A kisüzem a könyvtárak világában is épp olyan ésszerűtlen, mint volt már a nagykapitalisztikus világban.” A cikk szerint a kiskönyvtárak létesítése célszerűtlen, „mert nemcsak a proletárállam vagyonának és energiáinak kíméléséről van itt szó, hanem az olvasók munkaidejének kíméléséről is, mert amit ők tíz kis szakkönyvtárban nem találnak, azt megtalálhatják egyetlen nagy közkönyvtárban”. A megoldás: „Kisebb városokban vagy községekben a könyvtárak egyesítésére kell törekedni, nagyobb helyeken a város különböző pontjain ezután könyvkölcsönző állomásokat lehet létesíteni. Ha az egyesítés ellen leghalmozható akadályok (pl. megfelelő helyiségek hiánya) mutatkoznak, akkor a célt más úton és módon kell megközelíteni, mégpedig együttműködés megteremtésével.” A cikk sajnos névtelenül maradt szerzője szerint az együttműködés lehetőségei: központi könyvkatalógus létrehozása az együttműködő könyvtárak valamelyikében, a könyvtárak egymás közötti gyorsított kölcsönzésének a megszervezése azzal, hogy az olvasó a lakhelyéhez legközelebb eső könyvtárban használhassa a többi könyvtár állományát. „Ezen a módon — hangzik az idézett cikkben — a helység összes könyvei a dolgozók összessége számára könnyen hozzáférhetővé vannak téve anélkül, hogy ár-

1979
KÖNYVTÁROS

027.4

talmas harcot felidéztünk volna, anélkül, hogy az egyes könyvtárak életét megbolygattuk, nehezen megmozgatható könyvgyűjteményeket felforgattunk volna. És mégis, óriási lépést tettünk vele az egyesítés felé, mert a vele elért jó tapasztalatok hamarosan megérlelik az egységes kölcsönzőfiókokkal felszerelt központi könyvtár tervét."

A néhány évvel ezelőtt megkezdődött és az egész szovjet könyvtárügyet átható centralizációs mozgalomról a magyar szaksajtóban is megjelent közlemények (Könyvtáros 1974/12., 1975/7., 1976/6., 1977/9.) nyomán szembeötlő az analógia: Dienesék centralizációs tervei alapelveikben és szellemükben megegyeznek a Szovjetunióban és azóta a legtöbb szocialista ország könyvtárügyében is megindult folyamattal. Mai magyar könyvtárügyünknek e téren nem sok kérkedni valója van, egyetlen nagyobb szabású kísérletet leszámítva lényegében egy helyben topogunk. Erdemes ezzel kapcsolatban Gulyás Pál könyve nyomán felidézni Dienes Lászlónak a tanácsköztársasági könyvtársképző tanfolyam előadásán elmondott szavait: „Nem helyes apró könyvtárakat csinálni, a helyes elv az, hogy minden kerületben legyen annyi egységes közművelődési könyvtár, amennyire mindenki igényeinek kielégítésére szükség van. Ma azonban ezt megcsinálni nem lehet. Azoknak az embereknek jó része ugyanis, akikkel szeretnők megismertetni a könyveket, olyan, hogy nem jön a könyvhöz, kell hogy mi vigyük oda egészen a helyébe a könyvet. Ilyen utakon remélhető csak, hogy egy csomó embert, akit máskülönben nem tudnánk a kultúra számára megnyerni, fogékonyá teszünk, hozzáférhetővé teszünk a kultúrának. Ezek a kísérletek az átmeneti időnek megalkuvásai. Később az apró és egyes külön kategóriák számára megszervezett könyvtárak maguktól meg fognak szűnni."

Manapság az „apró” és „egyes külön kategóriák számára” szervezett könyvtárak megcáfolni látszanak Dienes László szavait: *nem szűnnek meg maguktól, sőt számuk az elmúlt évtizedek alatt alig csökkent minálunk.* Szabó Ervinről írott cikkében Sallai István rámutatott e jelenség fővárosi okaira; az egyéb okok kutatása messze vezetne, annyi azonban bizonyos, hogy e téren akad még tennivalónk. Csakúgy, mint olyan megvalósítható célkitűzés vonatkozásában is, mint amilyen a nagy szakkönyvtárak munkamegosztásának a továbbfejlesztése, Szabó Ervin-i szellemben olyan *együttműködés kiépítésére törekedve*, melyben — Kóhalmi Bélát idézve — „szakkönyvtáraink egymás kiegészítve együttesen képviselnék a tudás egységét”. Nem kis nehézségek árán, de sikerült előbbre jutnunk a tanácsköztársasági könyvtárügyi koncepcióban is előirányzott központi szolgáltatások kifejlesztése terén: a felszabadulás után észrevehetően fellendült bibliográfiai tevékenységnek köszönhetően megvalósult a könyvek és a folyóiratok központi katalógusa, többé-kevésbé tető alatt van a magyar nemzeti bibliográfia rendszerének általános része, nemzeti szakbibliográfiai rendszerünk viszont még csak nyomokban van meg. Van központi könyvtárellátó szervezetünk, amely rendkívül rossz működési körülményei ellenére is igyekszik eleget tenni a követelményeknek, de hosszú évek huzavonája után ma is távol vagyunk a könyvtárakat felszerelésekkel, berendezésekkel ellátó intézmény létrehozásától, holott a Tanácsköztársaság Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézete ezzel a feladattal külön részleg keretében már eredményesen kezdett el foglalkozni.

Az irányítás kérdésére, a könyvtárpolitika egyik legfőbb elemére áttérve megállapítható, hogy a könyvtárügyi politikai megbízottak tudatosan rövidnek szánt interregnumát követően felállított Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet lényegében a mai kulturális minisztériumi könyvtárügyi osztály, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ és az Országos Széchényi Könyvtár egyes funkcióit egyesítette. Ha mai felfogásunk szerint nem is képzelhető el az irányítási, igazgatási-felügyeleti, szervezési-fejlesztési, kutatási és szolgáltatási funkcióknak egy szervezetbe való összehasonása, az első magyar proletárállam megteremtésének körülményei, a külső és belső ellenség elleni küzdelem sajátos feltételei alkalmilag indokolttá tették ezt. Hozzá kell tenni, hogy a tanácsköztársasági könyvtárügyi koncepció első változata — amelyet Kóhalmi Béla szerint *Lukács Györggyel* is egyeztettek — az ország legfőbb könyvtárügyi irányító szerveként a Közoktatási Népbiztosság felügyelete alatt létesíteni tervezett *Országos Könyvtárügyi Tanácsot* jelölte meg, melynek hatásköre minden köztulajdonba vett közművelődési és szakkönyvtárra kiterjedt volna. A Tanácsköztársaság könyvtárügyét jogilag is megalapozó, 1919. április 28-án kibocsátott úgynevezett „alaprendelet” ugyancsak a Közoktatásügyi Népbiztosság Országos Könyvtár-

ügyi Tanácsát bízta meg irányítási jogkörrel, „segédszervéül” az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézetet jelölve meg azzal, hogy a tanács megalakulásáig annak hatáskörét a könyvtárügyi politikai megbízottakra ruházza. Érdekes körülmény, hogy később a tanács létrehozásának jogszabályban is rögzített követelménye lekerült a napirendről: az utolsó lényeges könyvtárügyi jogszabály, az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet szervezeti szabályzatáról intézkedő, július 30-án kibocsátott népbiztossági rendelet az irányítás és felügyelet valamennyi funkcióját az intézet hatáskörébe utalta anélkül, hogy a tanácsról akár említést is tett volna.

Erdemes azonban felhívni a figyelmet arra, hogy Dienes és Kóhalmi februárban még ellenkező előjelű fejlődéssel számolt: az általuk akkor felvázolt program a tanács hatáskörével kapcsolatban két szakaszt irányzott elő: az elsőt, a diktatúra ideje alatt a tanács csak véleményezett, javasolt volna, az irányítási funkciók átvételére csak később került volna sor. A tanács tagjainak egy részét a diktatúra ideje alatt a népbiztosság nevezte volna ki, később azonban a könyvtárosok szakszervezete által delegált könyvtárosok közül kerültek volna ki. E két utalásból is kikövetkeztethető, hogy Dienesék a diktatúra enyhülésének szakaszára a könyvtárügy állami irányításának bizonyos fokú demokratizálását, testületi jellegének megerősítését vették tervbe. Olyan szándékról van szó, amely kellő áttételekkel napjainkra is lényeges tanulsággal szolgál. Könyvtárügyünk és könyvtáraink demokratizmusának továbbfejlesztése érdekében sokat tettünk és tehetünk, de eleget — úgy tűnik — soha. Vonatkozzék ez könyvtárpolitikánk nyíltságának fokozására, az irányítási mechanizmus demokratizmusának megszilárdítására, a szakmai testületek és a Könyvtárosegység szerepkörének bővítésére, nem utolsósorban pedig a könyvtárak társadalmi vezetésének és ellenőrzésének, a munkahelyek demokráciájának érdemi továbbfejlesztésére. A Tanácsköztársaság könyvtárügyére emlékezve ugyanis nyilvánvaló, hogy e téren még adósságaink vannak.

Beefejezésül kötelességemnek tartom hangsúlyozni: szeretném elkerülni a látszatát is annak, hogy a Tanácsköztársaság könyvtárügyének vívmányait felnagyítva szándékosan kisebbnek mutatom a felszabadulás óta elért eredményeinket. Szabó Ervin mondotta, hogy „A könyvtár szerves része a társadalomnak, a társadalom egészét érintő változások nem hagyhatják érintetlenül a könyvtárat sem”, ami számunkra azt jelenti, hogy a könyvtárpolitika a társadalompolitika, végső soron a pártpolitika függvénye és könyvtárügyünk fejlődése egész társadalmunk fejlődésébe ágyazottan megy, mehet végbe.

A felszabadulás utáni szocialista könyvtárügyünk fejlődése társadalmunk egyéb területeihez hasonlóan igen nagy volt, több tekintetben a szocialista országok könyvtárügyi élvonalához tartozik, és általános fejlettsége természetesen messze meghaladja a 60 év előtti. Ha most mégis inkább adósságainkról, a tanácsköztársasági könyvtárügy hagyományai iránti tartozásainkról szóltam, ezt résznint azért tettem, mert a Tanácsköztársaság idején — mindenfajta eszményítési szándék nélkül állítom — a kivételes helyzetben kivételes tudású és képességű szakemberek kerültek a magyar könyvtárügy élére, akik máig érvényes példát mutattak nekünk. De eredményeink helyett feladatainkról szóltam azért is, mert véleményem szerint is feszültség van keletkezőben társadalmunk általános fejlettsége és könyvtárügyünk színvonala között: a szocializmus építésének mai, fejlett szakaszában hatékonyabban és színvonalasabban működő könyvtárakra van szükség.

„Valamennyien Gogol köpenyéből bújtunk elő” — mondta annak idején *Dosztojevszkij* az orosz regényírókról. Nos, ma minden valamire való magyar könyvtáros Szabó Ervin, Dienes László és Kóhalmi Béla könyvtáraiból lép elő, az ő hagyományaikhoz igazodik. Emlékükhöz a legméltóbbá offenzív és nyílt könyvtárpolitikával, demokratikus szemléletmóddal, a korszerű módszerek, szervezési elvek kutatásával és alkalmazásával, a közművelődés és a tudomány széles körű és elmélyült — mondhatnám: alázatos — szolgálatával válhatunk. Meggyőződésem, hogy közművelődés- és tudománypolitikánk általános irányvonala, a kulturális kormányzat támogatása lehetővé teszi, hogy könyvtárügyünk ilyen, felfelé ívelő szakaszának előkészítéséhez hozzáfoghassunk.

Zircz Péter